

รายงานฉบับสมบูรณ์ (Final Report)

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง
เพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน
Action Research and Development of Royal Project Models of Society
in Harmony with Nature

แผนงานวิจัย: การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างมูลค่าเพิ่ม
แก่มุมปัญญาท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพ และมิติด้านสังคม

โดย

จารุณี ภิลุมวงศ์ และคณะ

สนับสนุนทุนวิจัยโดย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558

รายงานฉบับสมบูรณ์
(Final Report)

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง
เพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน
Action Research and Development of Royal Project Models of Society
in Harmony with Nature

แผนงานวิจัย: การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างมูลค่าเพิ่มแก่
ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพ และมิติด้านสังคม

คณะผู้วิจัย	สังกัด
นางสาวจารุณี ภิรมวงศ์	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นางจันทร์จิรา รุ่งเจริญ	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ว่าที่เรือตรีศุภิเชษฐ์ ทองกล้า	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นายอานนท์ เทิดไพรพนาวัลย์	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นางสาวณิชนันท์ บุญญาทรัพย์	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นายบุญเสริม ขุนดงพิทักษ์	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นายยงยุทธ์ กองบุญ.	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นางสาวชลลทริกา พุทธิวงศ์	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นางสาวชินรัตน์ อนันท์กุล	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นางสาวชญานานุช เกษนา	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นายนายสมนึก บุญเกิด	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
นายอภิสิทธิ์ อุ่นพินิจ	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง)
นายอนุพงษ์ คำพรรณ	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ)
นายบรรจง กาวิวน	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อย)
นายสมคิด อุตระเคียนต์	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง)
นายประพันธ์ มาลาศรี	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยเสี้ยว)
นายพงศ์พันธ์ ศรีสวัสดิ์	มูลนิธิโครงการหลวง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ)

กันยายน 2558

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ที่ให้ทุนสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 นี้

ขอขอบคุณศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง แม่ลาน้อย ท่งเริง ห้วยเสี้ยว แม่แฮ และโครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการทำงานวิจัย

ขอขอบคุณบุคลากร นักวิชาการ นักวิจัย นักพัฒนาสังคม ทั้งจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง และในส่วนของสถาบัน รวมทั้งชุมชนเป้าหมาย ที่กรุณาให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัย

คณะผู้วิจัย
กันยายน 2558

คณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวจารุณี ปิลุมวงศ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Miss Jarunee Pilumwong
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (พืชไร่)
ตำแหน่ง	นักวิชาการ
หน่วยงาน	สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5332-8496-8
โทรสาร	0-532-8494
E-mail	jaruneep@hrdi.or.th, jpilumwong@yahoo.com

2. ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายอภิสิทธิ์ อุ่นพินิจ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Abhisit Aunphinij
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง	หัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง
หน่วยงาน	มูลนิธิโครงการหลวง
ที่อยู่	บ้านปางบง หมู่ที่ 1 ต. เทพเสด็จ อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5331-8338
E-mail	apisit7020@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายอนุพงษ์ คำพรรณ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Anupong Kampun
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
ตำแหน่ง	หัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ
หน่วยงาน	มูลนิธิโครงการหลวง
ที่อยู่	ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แอ
	277 ม. 3 ต. แม่นาจร อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	081-9606407
E-mail	mh7030rpf@gmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายบรรจง กาวิวัน
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Banjong Kaweewon
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง	หัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อย
หน่วยงาน	มูลนิธิโครงการหลวง

ที่อยู่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อย
105 หมู่ 5 ต. ห้วยห้อม อ. แม่ลำน้อย จ. แม่ฮ่องสอน 58120
โทรศัพท์ 0-5361-9533
E-mail mln7026rpf@gmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายสมคิด อุตระเคียนต์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Somkid Uttrakian
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (สาขาส่งเสริมการเกษตร)
ตำแหน่ง หัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง
หน่วยงาน มูลนิธิโครงการหลวง
ที่อยู่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง
หมู่ที่ 6 ต. บ้านปาง อ. หางดง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์ 0-5324-8421
E-mail kittyutt @ gmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายประพันธ์ มาลาศรี
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Prapan Malasri
คุณวุฒิ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (สาขาไม้ผล)
วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงใหม่
ตำแหน่ง หัวหน้าศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยเสี้ยว
หน่วยงาน มูลนิธิโครงการหลวง
ที่อยู่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยเสี้ยว
หมู่ที่ 9 ต. บ้านปาง อ. หางดง จ. เชียงใหม่ 50130
โทรศัพท์ 0-5331-8305
E-mail hs7042rpf@gmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายพงศ์พันธ์ ศรีสวัสดิ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Pongpun Srisawath
คุณวุฒิ ศิลปศาสตรบัณฑิต (พัฒนาชุมชน)
ตำแหน่ง นักวิชาการ
หน่วยงาน มูลนิธิโครงการหลวง
ที่อยู่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ
277 ม.3 ต. แม่่นาจร อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์ 053-318-338

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางจันทร์จิรา รุ่งเจริญ
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Misses Janjira Rungcharoen
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (พืชไร่)

ตำแหน่ง นักวิชาการ
 หน่วยงาน สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
 ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ถนนสุเทพ ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
 โทรศัพท์ 053-328496 ต่อ 3402ข
 โทรสาร 053-238494
 E-mail janjira@hrdi.or.th, puntase@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) ว่าที่เรือตรีสุลธิเชษฐ์ ทองกล้า
 ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Act. Sub. Lt. Sulichet Thongklam
 คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (ความหลากหลายทางชีวภาพและชีววิทยาชาติพันธุ์)

ตำแหน่ง นักวิจัย
 หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
 ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
 โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
 โทรสาร 0-5332-8494
 E-mail suli.tong@gmail.com, suli_tong@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวณิชนันท์ บุญญาทรัพย์
 ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Nitchanun Boonyasup
 คุณวุฒิ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากรป่าไม้)
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
 ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
 โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
 โทรสาร 0-5332-8494
 E-mail nitchanunb@hrdi.or.th

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายอรอนท์ เท็ดไพรพานาวลัย
 ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Arnon Toedpraipanawan
 คุณวุฒิ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
 ตำแหน่ง นักวิจัย
 หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
 หน่วยงาน สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
 ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
 โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
 โทรสาร 0-532-8494
 E-mail arn_o_n@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายบุญเสริม ขุนดงพิทักษ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Boonserm Khundongphitak
คุณวุฒิ	วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่ประสานงานสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
หน่วยงาน	สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5332-8496-8
โทรสาร	0-5332-8494
E-mail :	bis_erm@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นายยงยุทธ์ กองบุญ.
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Mr. Yongyoot Kongboon
คุณวุฒิ	ศิลปศาสตรบัณฑิต (สาขาการพัฒนาชุมชน)
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่ประสานงานสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
หน่วยงาน	สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5332-8496-8
โทรสาร	0-5332-8494
E-mail :	mln7026rpf@gmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวชลทริกา พุทธิวงศ์
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Ms.Chontarika Putiwong
คุณวุฒิ	ปริญญาตรี สาขาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่ประสานงานสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
หน่วยงาน	สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5332-8496-8
โทรสาร	0-5332-8494
E-mail :	por_1057@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย)	นางสาวชินรัตน์ อนันมกุล
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ)	Chinorut Anumgool
คุณวุฒิ	ศิลปศาสตรบัณฑิต (บริหารธุรกิจ)
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่ประสานงานสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
หน่วยงาน	สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่	65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์	0-5332-8496-8

โทรสาร 0-5332-8494
E-mail comepuju@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นางสาวชัญญานุช เกษนา
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Chanyanuch Kesna
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่โครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ
หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ โครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ บ้านปางมะโอ หมู่ที่ 9 ต.แม่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
โทรสาร 0-5332-8494
E-mail agri_kai@hotmail.com

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายสมนึก บุญเกิด
ชื่อ-สกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr. Somnuk Boonkerd
คุณวุฒิ วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เกษตรศาสตร์)
ตำแหน่ง เจ้าหน้าที่โครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ
หน่วยงาน สำนักวิจัย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ โครงการขยายผลโครงการหลวงปางมะโอ บ้านปางมะโอ หมู่ที่ 9 ต.แม่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
โทรสาร 0-5332-8494
E-mail -

3. ชื่อและสถานที่ติดต่อของผู้บังคับบัญชาของหน่วยงานของหัวหน้าโครงการ

ชื่อ-สกุล (ภาษาไทย) นายศิริพงศ์ หังสพฤกษ์
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง
หน่วยงาน สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)
ที่อยู่ 65 หมู่ 1 ต. สุเทพ อ. เมือง จ. เชียงใหม่
โทรศัพท์ 0-5332-8496-8
โทรสาร 0-5332-8494

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน เป็นโครงการวิจัยที่ดำเนินการโดยการนำแนวคิดการพัฒนา "ต้นแบบการพัฒนาพื้นที่สูง" ที่มีความเหมาะสมกับแต่ละรูปแบบภูมิสังคมในระดับชุมชนมาใช้เป็นหลักในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อพัฒนาแนวทางการพัฒนาพื้นที่สูงที่มีความชัดเจนและสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนในแต่ละรูปแบบภูมิสังคม ซึ่งสามารถนำไปถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ในชุมชนพื้นที่สูงอื่นๆ ที่มีลักษณะภูมิสังคมคล้ายคลึงกันได้ อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีพื้นที่ศึกษานำร่องภายใต้ลักษณะภูมิสังคมที่แตกต่างกันทั้งหมด 3 รูปแบบ ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง 4 แห่ง ได้แก่ ภูมิสังคมแบบป่าเมือง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมือง) ภูมิสังคมที่มีการทำนาข้าวเป็นหลัก (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อยและศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง) และภูมิสังคมที่ชุมชนมีฐานจากการปลูกฝิ่นแต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาปลูกผักและไม้ผลเศรษฐกิจ (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ) โดยมีหลักการดำเนินงานที่สำคัญของโครงการวิจัย ดังนี้

- 1) เป้าหมายรวมของการดำเนินงานเป็นไปตามหลักการดำเนินงานของโครงการหลวง ตามแนวพระราชดำรัสที่พระราชทานเมื่อ พ.ศ. 2517 โดยอาศัยการสังเคราะห์องค์ความรู้ทางวิชาการที่เหมาะสม
- 2) อาศัยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้การดำรงชีวิตของคนและชุมชนมีความพอเหมาะพอสมกับธรรมชาติบนพื้นที่สูง สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้านต่างๆ โดยสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างชุมชนที่มีความน่าอยู่และมีความสุขในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ
- 3) อาศัยแนวพระราชดำริโครงการธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) เพื่อให้ชุมชนได้มีโอกาสฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น โดยเฉพาะเพื่อเป็นปัจจัยต่อการดำรงชีวิตและปัจจัยชีวภาพของระบบเกษตรต่างๆ ซึ่งจะทำให้เกิดระบบการหมุนเวียนของธาตุอาหารในระดับชุมชน และกระบวนการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ในพื้นที่โครงการหลวงถือว่ามีความพร้อมอย่างมากในด้านกระบวนการขับเคลื่อนและปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิต เกิดกระบวนการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมควบคู่ไปกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาชุมชนให้เกิดความเจริญอย่างสมดุลของระบบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น เพื่อส่งเสริมให้พื้นที่โครงการหลวงเป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาพื้นที่สูงที่มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น จึงได้นำแนวคิดการพัฒนาต้นแบบการพัฒนาพื้นที่สูงในระดับชุมชนมาใช้เป็นหลักในการพัฒนาเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ผ่านการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การทดสอบกิจกรรม และการสรุปบทเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงศึกษาและพัฒนาสำหรับนำไปถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ในชุมชนพื้นที่สูงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเกณฑ์การพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
2. เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลสำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในแต่ละสภาพภูมิสังคม
3. เพื่อศึกษาและทดสอบกิจกรรมตามแผนการดำเนินงานพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

วิธีการวิจัย

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ดำเนินงานภายใต้กรอบของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน (participatory action research; PAR) โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. การศึกษาและปรับปรุงข้อกำหนดคุณลักษณะและเกณฑ์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต้นแบบโครงการหลวง เพื่อใช้ในการประเมินสถานภาพการพัฒนาในปัจจุบัน และกำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง ให้มีความเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมแต่ละรูปแบบ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. การสำรวจและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่ ประกอบด้วยชุมชนป่าเมี่ยง (บ้านปางบง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง) ชุมชนที่ปลูกข้าวเป็นหลัก (บ้านดง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ลำน้อย และ บ้านแม่ขนิลเหนือ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทุ่งเริง) และชุมชนที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น (บ้านห้วยขมิ้น ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
3. การศึกษาและทดสอบกิจกรรมตามแผนการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งประเมินและสรุปผล ประกอบด้วย (1) การศึกษาและทดสอบกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน (2) การทดสอบเพาะเลี้ยงเห็ดท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้สำหรับชุมชน (3) การศึกษาและทดสอบรูปแบบการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด ที่เหมาะสมกับชุมชน และ (4) การทดสอบวิธีการเพิ่มผลผลิตข้าวสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงโดยวิธีการปลูกข้าวต้นเดียว

ผลการวิจัย

1. การปรับปรุงข้อกำหนดคุณลักษณะและเกณฑ์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต้นแบบโครงการหลวง ให้มีความเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมแต่ละรูปแบบ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของพื้นที่ศึกษา พร้อมทั้งจัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถกำหนดคุณลักษณะและเกณฑ์ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของโครงการหลวงและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนดคุณลักษณะออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านเศรษฐกิจ: ชุมชนมีรายได้พอเพียงจากการประกอบอาชีพบนฐานความรู้ (2) ด้านสังคม: ชุมชนมี

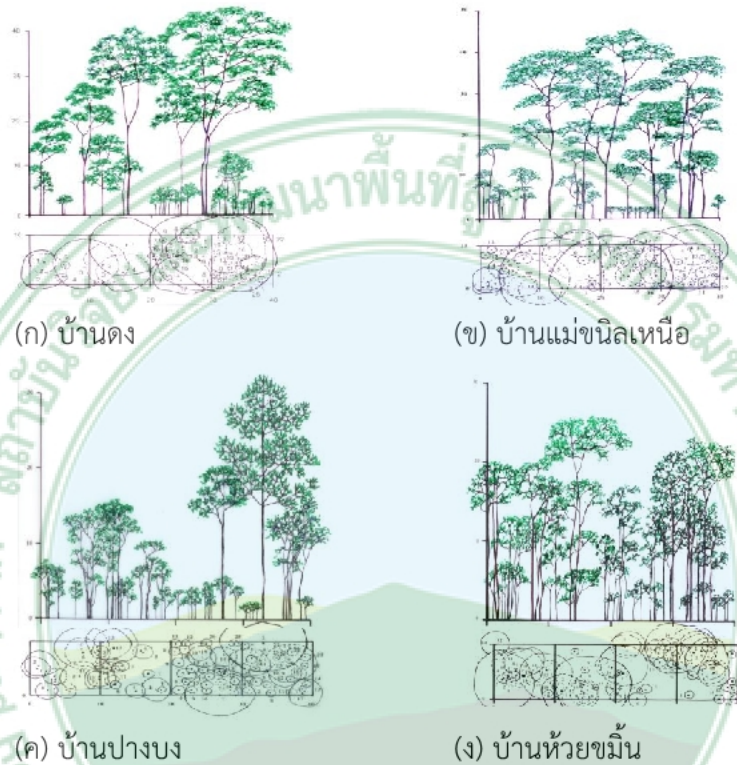
คุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเข้มแข็ง (3) ด้านสิ่งแวดล้อม: ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ได้รับการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ และข้อกำหนดตัวชี้วัด รวม 21 ข้อ (ตารางที่ 0-1)

ตารางที่ 0-1 คุณลักษณะและข้อกำหนดตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนต้นแบบที่ยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวงและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ (10 มกราคม พ.ศ. 2517)	คุณลักษณะ	ข้อกำหนดตัวชี้วัด
มีความเป็นอยู่ดีพอสมควร	1. ชุมชนมีรายได้พอเพียงจากการประกอบอาชีพบนฐานความรู้	1.1 มีชนิดพืช/สัตว์ให้เกษตรกรเลือกประกอบอาชีพตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม 1.2 มีอาชีพนอกภาคการเกษตรที่เหมาะสม 1.3 มีระบบการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 1.4 มีระบบการขนส่งและการตลาดที่ดี 1.5 ชุมชนมีความมั่นคงด้านอาหาร (พืชอาหารหลัก/พืชท้องถิ่น)
มีความรู้และพึ่งตัวสามารถพึ่งตนเอง	2. ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความเข้มแข็ง	2.1 ส่งเสริมการดำรงชีวิตภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2.2 การส่งเสริมความเข้มแข็งและคุณภาพขององค์กรชุมชน 2.3 เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 2.4 ชุมชนปลอดภัยเสถียร 2.5 ส่งเสริมการออมทรัพย์ 2.6 ชุมชนมีสุขอนามัยที่ดี 2.7 การสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2.8 การมีส่วนร่วมของชุมชน/หน่วยงาน
รักษาป่าไม้ รักษาดินให้เป็นประโยชน์ยั่งยืน	3. ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ได้รับการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์	3.1 มีแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม 3.2 มีระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ 3.3 มีการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน 3.4 มีการปลูกป่าชาวบ้าน 3.5 มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าธรรมชาติ 3.6 มีการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน 3.7 มีการรักษาคุณภาพแหล่งน้ำลำธาร 3.8 มีระบบการจัดการของเสียในชุมชน

2. การสำรวจและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่

จากการสำรวจโครงสร้างป่า สังคมพืช และความหลากหลายของพรรณไม้ บริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่ พบว่าโครงสร้าง ป่า (ภาพที่ 1) ประกอบด้วย ป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง (ทุ่งเริง) ป่าดิบเขา (แม่ลำน้อย และ ป่าเมี่ยง) และ ป่าสนผสมป่าดิบเขา (แม่แฮ) โดยส่วนใหญ่สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์สูง ยกเว้นพื้นที่ศูนย์ฯ แม่แฮ มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง นอกจากนี้พบว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำทุกพื้นที่มีค่าดัชนีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าอยู่ระหว่าง 4.32-5.15 (ตารางที่ 0-2)

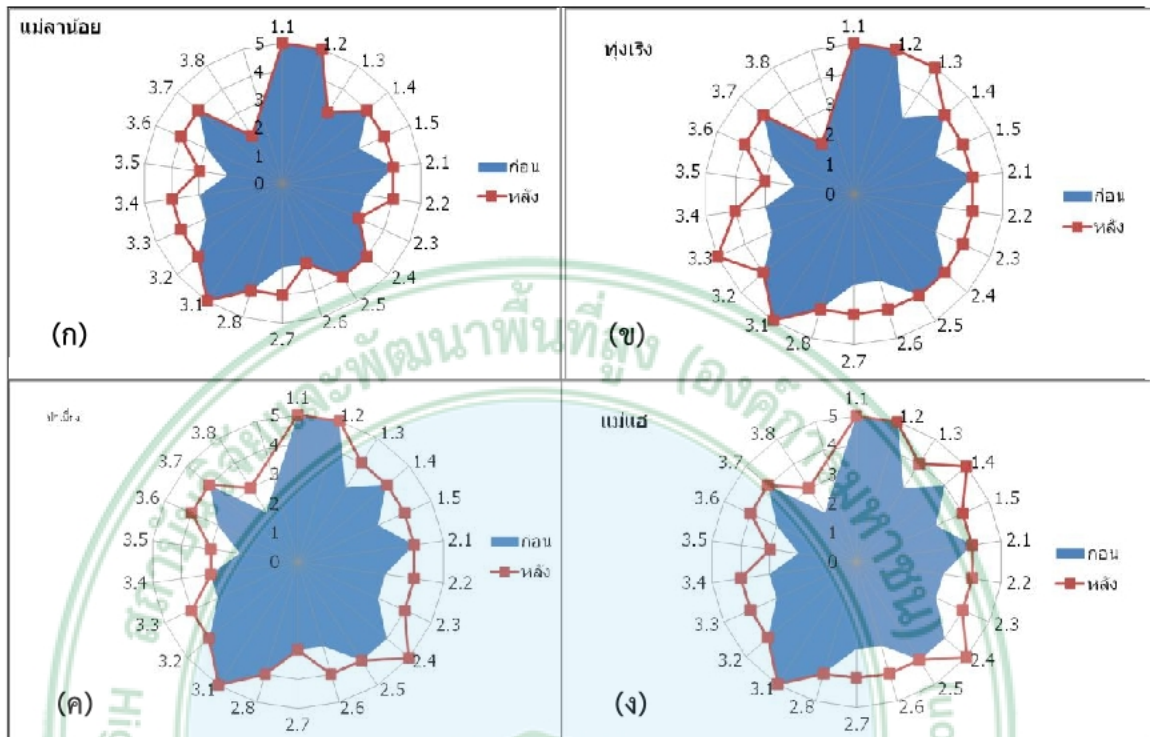

ภาพที่ 0-1 โครงสร้างในแนวตั้งและแนวระนาบของพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนนาร่อง 4 แห่ง

3. การศึกษาและทดสอบกิจกรรมตามแผนการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่

ผลการทดสอบกิจกรรมตามแผนการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า (1) พื้นฟูพืชอาหารและสมุนไพรร่วมกับชุมชน 4 แห่ง รวม 44 ชนิด (2) เพาะเลี้ยงเห็ดมัยคอร์ไรซา 3 ชนิด (เห็ดแดง ตั้วเต่า เห็ดขา) ร่วมกับป่าธรรมชาติ ในพื้นที่ศูนย์ฯ ป่าเมี่ยง (3) มีแนวทางในการใช้ประโยชน์จากวัสดุในท้องถิ่น 2 รูปแบบ คือ การจัดการขยะในครัวเรือน และ การใช้ประโยชน์จากเศษเหลือทางการเกษตร เช่น การทำก้อนเชื้อเห็ด การทำปุ๋ยหมัก และ ก๊าซชีวภาพ จากกระบวนการแปรรูปกาแฟ (4) เกษตรกรใน 3 พื้นที่ จำนวน 8 ราย ให้การยอมรับวิธีการคัดพันธุ์ข้าวบริสุทธิ์โดยการปลูกข้าวต้นเดียว เนื่องจากให้ผลผลิตไม่แตกต่างจากวิธีการปลูกแบบดั้งเดิมของเกษตรกร (ปีเพาะ: 800-951 กก./ไร่ สันป่าตอง 1: 640 กก./ไร่ ข้าวเหลือง: 430-834 กก./ไร่) แต่สามารถลดปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ลง อย่างไรก็ตามปริมาณผลผลิตขึ้นอยู่กับการดูแลของเกษตรกร (ตารางที่ 2)

สำหรับผลการประเมินสถานภาพของชุมชนนําร่องหลังจากการดำเนินกิจกรรมตามแผนการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวง พบว่ากิจกรรมทางด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม เริ่มขยับอยู่ในระดับที่ดีขึ้น ระดับ 3-4 (ภาพที่ 0-2)

ภาพที่ 0-2 การประเมินผลก่อน (พ.ศ. 2556) และหลัง (พ.ศ. 2558) การดำเนินกิจกรรมตามแผนการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในพื้นที่นําร่อง 4 แห่ง (ก) บ้านดง (ข) บ้านแม่ขนิลเหนือ (ค) บ้านปางบง และ (ง) บ้านห้วยขมิ้น

ตารางที่ 0-2 ผลการทดสอบกิจกรรมตามแผนการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในพื้นที่นาร่อง 4 แห่ง

กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน			
	ชุมชนป่าเมี่ยง (บ้านปางบง)	ชุมชนปลูกข้าว (บ้านตง)	ชุมชนปลูกข้าว (บ้านแม่ชนิดเหนือ)	ชุมชนที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น (บ้านห้วยขมิ้น)
1. การสำรวจพรรณไม้และสังคมพืช ป่าต้นน้ำของชุมชน	ป่าดิบเขาผสมสน: มีพันธุ์ไม้ 126 ชนิด 98 สกุล 48 วงศ์ ความหนาแน่น 302 ต้น/ไร่ ดัชนีความหลากหลายของพืชสูง (4.81 ± 0.48)	ป่าดิบเขา: มีพันธุ์ไม้ 155 ชนิด 120 สกุล และ 60 วงศ์ ความหนาแน่น 457 ต้น/ไร่ ดัชนีความหลากหลายของชนิด พืชสูง (4.32 ± 0.78)	ป่าดิบแล้ง: มีพันธุ์ไม้ 81 ชนิด 75 สกุล 34 วงศ์ ความหนาแน่น 223 ต้น/ไร่ ดัชนี ความหลากหลายของชนิดพืชสูง (4.36 ± 0.32)	ป่าสนผสมป่าดิบเขา: มีพันธุ์ไม้ 114 ชนิด 113 สกุล 54 วงศ์ มีความ หนาแน่น 508 ต้น/ไร่ ดัชนีความ หลากหลายของชนิดพืชสูง (5.15 ± 0.23)
2. การศึกษากระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความ หลากหลายทางชีวภาพของชุมชน	- เพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่น 7 ชนิด 3,500 ต้น - ปลูกฟื้นฟู ingslaw มะขม หวาย ตำลึง ชุมชน	- พืชท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ 43 ชนิด - ปลูกพืชเสริมแหล่งอาหาร 2 ชนิด 1,000 ต้น	- ขยายพันธุ์พืชท้องถิ่น 83 ชนิด - ปลูกพืชท้องถิ่นเสริมแหล่งอาหาร 10 ชนิด 1,640 ต้น	- ข้อมูลการใช้ประโยชน์พืช 140 ชนิด - รวบรวมเมล็ดพันธุ์พืช 35 ชนิด - ปลูกฟื้นฟูห้วย 800 ต้น
3. การทดสอบเพาะเลี้ยงเห็ดท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ สำหรับชุมชน	- ความหลากหลายของเห็ด 97 ชนิด - ทดสอบการเพาะเห็ดเห็ดระโงก เห็ด แดง เห็ดตับเต่า ร่วมกับป่า - ฝักก่อนเห็ดต่งฝักร่วมกับการปลูกป่า จำนวน 160 ก้อน	-	-	-
4. การทดสอบวิธีการเพิ่มผลผลิต ข้าวสำหรับชุมชนบนพื้นที่สูงโดย วิธีการปลูกข้าวต้นเดียว		- ความหลากหลายของข้าว 5 ลักษณะ - เกษตรกร 3 ราย คัดพันธุ์ข้าวเหลือง ผลผลิตเฉลี่ย 430-834 กก./ไร่ - ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าวที่ดีแก่เกษตรกร 30 คน	- เกษตรกร 2 ราย คัดพันธุ์ข้าวสันป่าตอง 1 ผลผลิต 640 กก./ไร่ และ ข้าวพันธุ์ ขาวดอกมะลิ 105 ผลผลิต 600 กก./ไร่ - ปี 58 เกษตรกรเพิ่มขึ้น 3 ราย - ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าวแก่เกษตรกร 26 คน	- ความหลากหลายของข้าว 7 ลักษณะ - เกษตรกร 3 ราย ทดสอบคัดพันธุ์ ข้าวบืออาจะ ผลผลิต 800-951 กก./ ไร่ - ปี 58 เกษตรกรเพิ่มขึ้น 4 ราย - ถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าวแก่เกษตรกร 56 คน

สรุปผลการวิจัย

จากการประเมินสถานภาพก่อนและหลังดำเนินกิจกรรมการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบ โครงการหลวงของชุมชนนาร่อง 4 พื้นที่ ได้แก่ บ้านปางบง (ภูมิสังคมป่าเมี่ยง) บ้านแม่ขนิลเหนือและบ้านดง (ภูมิสังคมทำนาข้าวเป็นหลัก) และบ้านห้วยขมิ้น (ภูมิสังคมที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น) พบว่า แต่ละชุมชนมีผลการพัฒนาตามกรอบคุณลักษณะและข้อกำหนดทั้ง 3 ด้านอยู่ในระดับดีขึ้น โดยชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ สมาชิกในชุมชนมีสุขภาวะที่ดีและมีระดับการศึกษาเฉลี่ยสูงขึ้นรวมทั้งมีแนวทางปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนาที่มีความยั่งยืน ตามแนวทางโครงการหลวงและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงควรมีการปรับเกณฑ์ตัวชี้วัดให้มีความชัดเจน สามารถวัดผลได้ และนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาแต่ละด้าน รวมทั้งควรมีการกำหนดประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติม ตามความเหมาะสมกับชุมชนในแต่ละสภาพภูมิสังคม นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมตามแผนของแต่ละชุมชน ได้แก่ ความเข้าใจและการได้รับเห็นชอบในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ จากทั้งชุมชนและผู้ที่มีส่วนข้องทุกฝ่าย การติดต่อประสานงานที่มีประสิทธิภาพ และการติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจากนักวิจัยหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
คณะผู้วิจัย	ข
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ช
สารบัญ	๗
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ด
บทคัดย่อ	น
Abstract	บ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. หลักการและเหตุผล	1
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
3. กรอบแนวคิดโครงการวิจัย	4
4. ขอบเขตโครงการวิจัย	6
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	9
1. โครงการหลวง	9
2. การพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development)	11
3. ชาโตยามา: วิถีปฏิบัติของชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Satoyama initiative)	13
4. แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน	17
5. พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบนพื้นที่สูง	19
6. กฎและกติกาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบนพื้นที่สูง	21
7. องค์ความรู้และเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ	22
8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)	28
9. กรอบแนวความคิด (Conceptual Framework) ของโครงการวิจัย	28
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	33
บทที่ 4 ผลการวิจัย	38
1. การศึกษาเกณฑ์การพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในแต่ละรูปแบบภูมิสังคม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน	38
2. การศึกษาและพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่นำร่อง	46

3. การศึกษาและทดสอบกิจกรรมตามแผนการดำเนินงานพัฒนาชุมชนต้นแบบ โครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัย กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน	107
4. การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการ อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ โดยกระบวนการมี ส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	222
5. ติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องและสรุปบทเรียนร่วมกับชุมชน	237
บทที่ 5 สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย	243
เอกสารอ้างอิง	245
ภาคผนวก	247

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
0-1	คุณลักษณะและข้อกำหนดตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนต้นแบบที่ยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวงและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	ณ
0-2	ผลการทดสอบกิจกรรมตามแผนการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในพื้นที่นำร่อง 4 แห่ง	ณ
1-1	ขอบเขตงานวิจัยของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน	7
4-1	การประเมินสภาพปัญหาจากข้อมูล กชช. 2ค (โดย กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย)	38
4-2	การประเมินความอยู่เย็น-เป็นสุข หรือ ความสุขมวลรวมของหมู่บ้าน/ชุมชน (โดย กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย)	39
4-3	แบบประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง (โดย คณะกรรมการอำนวยการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย)	40
4-4	การศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูงระยะที่ 2 (เบญจพรรณ และ คณะ, 2554)	41
4-5	Indicators of Resilience in Socio-ecological Production Landscapes and Seascapes; SEPLS (United Nation University, 2015)	42
4-6	ข้อกำหนดลักษณะของชุมชนต้นแบบโครงการหลวงที่ยั่งยืน ตามกรอบแนวคิดการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวง	44
4-7	รายชื่อพรรณไม้ในป่าดิบเขาของพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบกแคม	47
4-8	ลักษณะเชิงปริมาณของพันธุ์ไม้ในป่าดิบเขาของพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยบกแคม	49
4-9	ข้อมูลพรรณไม้ในป่าดิบเขาของพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยสะมะเ	54
4-10	ลักษณะเชิงปริมาณของพรรณไม้ในป่าดิบเขาของพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยสะมะเ	56
4-11	รายชื่อของพรรณไม้ในป่าเบญจพรรณของชุมชนของแม่χνิลเหนือ (ในแปลงสุ่มตัวอย่าง 3 แปลง)	63
4-12	ข้อมูลเชิงปริมาณของพรรณไม้ในป่าเบญจพรรณที่เป็นป่าชุมชนบ้านแม่χνิลเหนือ (ในแปลงสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 3 แปลง)	66
4-13	รายชื่อของพรรณไม้ในป่าดิบแล้งของชุมชนของแม่χνิลเหนือ (ในแปลงสุ่มตัวอย่าง 3 แปลง)	68
4-14	ข้อมูลเชิงปริมาณของพรรณไม้ในป่าดิบแล้งที่เป็นป่าชุมชนบ้านแม่χνิลเหนือ (ในแปลงสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 3 แปลง)	71

ตารางที่		หน้า
4-15	รายชื่อของพรรณไม้ในพื้นที่ป่าสมุนไพร (ป่าเต็งรังผสมป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง) ของชุมชนบ้านใหม่สันยอม	77
4-16	ข้อมูลเชิงปริมาณของพรรณไม้ในป่าเต็งรังผสมป่าเบญจพรรณ (บริเวณพื้นที่ป่าสมุนไพร) ของชุมชนบ้านใหม่สันยอม	78
4-17	ข้อมูลเชิงปริมาณของพรรณไม้ในป่าดิบแล้ง (พื้นที่ป่าสมุนไพร) ของชุมชนบ้านใหม่สันยอม	78
4-18	รายชื่อพรรณไม้ในป่าตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติชุมชนบ้านใหม่สันยอม	80
4-19	รายชื่อพรรณไม้ในป่าเต็งรังพื้นที่ต้นน้ำของชุมชนบ้านใหม่สันยอม	83
4-20	รายชื่อพรรณไม้ในป่าดิบแล้งพื้นที่ต้นน้ำชุมชนบ้านใหม่สันยอม	85
4-21	รายชื่อพรรณไม้ในป่าดิบเขาและป่าสนตามเส้นทางศึกษาธรรมชาติบ้านปางบง	91
4-22	รายชื่อพรรณไม้ในป่าดิบเขาพื้นที่ป่าต้นน้ำ บ้านปางบง (ในแปลงส้มตัวอย่าง 6 แปลง)	94
4-23	รายชื่อพรรณไม้ในป่าดิบเขาพื้นที่ป่าต้นน้ำบ้านป่าเกี๊ยะน้อย	100
4-24	การประเมินสถานภาพปัจจุบันของชุมชนนาร่องในแต่ละสภาพภูมิสังคม	108
4-25	กิจกรรมทดสอบที่แตกต่างกันตามความเหมาะสม ระดับความสำคัญ และลำดับความเร่งด่วนของกิจกรรมของแต่ละชุมชน	120
4-26	องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นบ้านดง ต. ห้วยห้อม อ. แม่ลาน้อย จ. แม่ฮ่องสอน (ชนเผ่าละว้า)	123
4-27	องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่นบ้านแม่ขนิลเหนือ ต. บ้านบง อ. หางดง จ. เชียงใหม่ (คนพื้นเมืองภาคเหนือ)	136
4-28	องค์ความรู้และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น บ้านป่าเกี๊ยะน้อย ต. แม่นาจร อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ (ชนเผ่ากะเหรี่ยง)	153
4-29	รายชื่อเกษตรกรที่คัดเลือกและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเหลืองของชุมชนบ้านดง	215
4-30	การเก็บข้อมูลผลผลิตข้าวเปลือกจากแปลงทดสอบของเกษตรกรนาร่อง 3 ราย	216
4-31	รายชื่อเกษตรกรที่คัดเลือกและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวป๊ออาจะ ของชุมชนบ้านป่าเกี๊ยะน้อย	217
4-32	การเก็บข้อมูลผลผลิตข้าวเปลือกจากแปลงทดสอบของเกษตรกรนาร่อง 3 ราย	217
4-33	การสำรวจปริมาณขยะในชุมชนบ้านปางบง	219
4-34	ชนิดและจำนวนพืชท้องถิ่น	223
4-35	แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 ของกลุ่มอนุรักษ์เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่แฮ-แม่เตียน	235
4-36	จำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม	236
4-37	แผนการดำเนินงานโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน ปี พ.ศ. 2559	239

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
0-1	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนนาร่อง 4 แห่ง	๑
0-2	การประเมินผลก่อน (พ.ศ. 2556) และหลัง (พ.ศ. 2558) การดำเนินกิจกรรมตามแผนการวิจัยและพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในพื้นที่นาร่อง 4 แห่ง	๑
1-1	ลักษณะสภาพภูมิสังคมของชุมชนป่าเมี่ยง	3
1-2	ลักษณะสภาพภูมิสังคมของชุมชนที่ทำนาข้าวเป็นหลัก	3
1-3	ลักษณะสภาพภูมิสังคมของชุมชนที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น	4
1-4	เป้าหมายและหลักการดำเนินงานโครงการวิจัย	5
1-5	กรอบแนวคิดของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน	5
2-1	กรอบแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของการเกิดความสมดุลระหว่างมิติสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ	12
2-2	การประยุกต์ใช้นโยบายและองค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ในการติดตามตรวจสอบกระบวนการดำเนินงานตามแผนการพัฒนาอย่างยั่งยืน	13
2-3	กรอบแนวคิดวิถีปฏิบัติของชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืนแบบซาโตยามา	15
2-4	ลักษณะของชุมชนที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ตามกรอบแนวคิด <i>Satoyama Initiative</i>	16
2-5	กรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของสากล	17
3-1	ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน ปี 2555-2559	33
4-1	กรอบแนวคิดการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนตามแนวทางโครงการหลวง	44
4-2	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบเขาลุ่มน้ำห้วยบกแคม	53
4-3	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบเขาลุ่มน้ำห้วยสะมะเ	60
4-4	โครงสร้างแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าเบญจพรรณที่เป็นป่าชุมชนบ้านแม่ขันลเหนือ	74
4-5	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบแล้งที่เป็นป่าชุมชนบ้านแม่ขันลเหนือ	75
4-6	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าเต็งรังพื้นที่ต้นน้ำบ้านใหม่สันขยอม	88
4-7	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบแล้งชุมชนบ้านใหม่สันขยอม	89
4-8	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบเขาพื้นที่ต้นน้ำบ้านปางบง	97

ภาพที่		หน้า
	แปลงที่ 1	
4-9	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบเขาพื้นที่ต้นน้ำบ้านปางบง	98
	แปลงที่ 3	
4-10	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าดิบเขาบ้านป่าเกี๊ยะน้อย แปลงที่ 1	105
4-11	โครงสร้างในแนวดิ่งและแนวระนาบของป่าสนผสมป่าดิบเขาบ้านป่าเกี๊ยะน้อย แปลงที่ 3	106
4-12	การปลูกฟื้นฟูพืชท้องถิ่นและการปลูกแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำของชุมชนบ้านดง	122
4-13	การปลูกฟื้นฟูพืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านแม่ขนิลเหนือ	135
4-14	แปลงปลูกทดสอบผักหวานป่าร่วมกับไม้พี่เลี้ยง 2 ชนิด (มะรุ้มและแคบ้าน)	147
4-15	การปลูกฟื้นฟูพืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านใหม่สันคะยอม	148
4-16	การเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านปางปง	149
4-17	โรงเรียนเพาะขยายพันธุ์พืชท้องถิ่นบ้านปางบง ต. เทพเสด็จ อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่	150
4-18	เมล็ดพันธุ์พืชอาหารท้องถิ่นของชุมชนห้วยมบ้านป่าเกี๊ยะน้อย	151
4-19	กิจกรรมรณรงค์ปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ	152
4-20	ตัวอย่างเห็ดกินได้ที่สำรวจพบ	203
4-21	ตัวอย่างเห็ดที่มีฤทธิ์ทางยาที่สำรวจพบ	203
4-22	ตัวอย่างเห็ดพิษที่สำรวจพบ	204
4-23	การตรวจสอบตัวอย่างเห็ด	204
4-24	เห็ดที่ใช้ในการทดสอบการเพาะเห็ดเต๋มาคอร์ไรซ่าร่วมกับการปลูกป่า	205
4-25	การปลูกต้นไม้ใช้สอย (สนเกี๊ยะ) ไม้ประดับ (นางพญาเสือโคร่ง ชงโค) ไม้ดัดตะกอน (ไคร้) ไม้ป่า (หว้า) ร่วมกับการใส่เชื้อเห็ดเต๋มาคอร์ไรซ่าจากธรรมชาติ	205
4-26	เห็ดตับเต่าที่เกิดจากการใส่เชื้อในต้นผักเห็ดตั้งแต่ปี 2555 ในสวนเกษตรกร	206
4-27	การทดสอบการเพาะเห็ดตับเต่าร่วมกับการปลูกพืชท้องถิ่น	206
4-28	ดอกเห็ดที่เกิดจากการใส่เชื้อเห็ดตับเต่า HL 520 เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2558 และวันที่พบดอกเห็ด 24 สิงหาคม 2558	207
4-29	หัวเชื้อเห็ดชางในก้อนขี้เลื่อยและการฝังกลบในสภาพธรรมชาติ	208
4-30	แปลงทดสอบการเพาะเห็ดชางในสภาพธรรมชาติและดอกเห็ดที่เกิดขึ้น	208
4-31	ลักษณะของดอกเห็ดที่เกิดเมื่อมีความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศต่ำ	208
4-32	การฝังก้อนเห็ดชาง ในบริเวณรอบกอไผ่ พื้นที่สวนสมุนไพรและในกระถาง	208
4-33	การเก็บเกี่ยวผลผลิตเห็ดชางบริเวณรอบกอไผ่ตั้งแต่ปี 2557-2558	209

ภาพที่		หน้า
4-34	การถ่ายทอดความรู้เรื่องการเพาะเห็ดภายในกลุ่ม	209
4-35	การสร้างโรงเรือนเปิดดอกเพิ่มอีก 2 โรงเรือน	210
4-36	ปรับปรุงผนังโรงเรือนเปิดดอกทั้งสี่ด้าน	210
4-37	การเพาะเห็ดของเกษตรกรในพื้นที่	212
4-38	การจัดทำข้อตกลงและกฎเกณฑ์ในการผลิตก้อนเชื้อเห็ดเพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ร่วมกับชุมชน	213
4-39	เห็ดขอนขาวเริ่มออกดอกและก้อนเห็ดลมบริเวณปากถุงเส้นใยรัดตัวเปลี่ยนเป็นสีดำหรือสีน้ำตาล	214
4-40	ดอกเห็ดนางรมมีความผันแปรของสีและรูปร่างเห็ด	214
4-41	การเข้าทำลายของศัตรูเห็ด	215
4-42	แปลงนาทดสอบปลูกข้าวต้นเดียว และการเดินกำจัดต้นพันธุ์ปนในแปลง	216
4-43	แปลงทดสอบปลูกข้าวต้นเดียวภายใต้ระบบนํ้าน้อย	218
4-44	เศษเหลือทางการเกษตร (ฟางข้าว) และการเก็บรวบรวม	219
4-45	การศึกษาและทดสอบรูปแบบการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด (Zero Waste) ที่เหมาะสมกับชุมชนป่าเมี่ยง	220
4-46	การประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกับชุมชนถึงแนวทางการจัดการขยะ	221
4-47	การปลูกหญ้าแฝกและพืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านดง	222
4-48	การปลูกต้นไม้อพยพป่าและพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านแม่ขนิลเหนือ	223
4-49	การปลูกพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านใหม่สันคะยอม	224
4-50	การปลูกต้นไม้อพยพป่าและพันธุ์พืชท้องถิ่นของชุมชนบ้านปางปง	224
4-51	การศึกษาดูงาน ณ พิพิธภัณฑ์ที่มีฤทธิ์ทางยา	225
4-52	กล้าไม้วงศ์ยางเจาะรูรอบต้น 4 รู	227
4-53	น้ำสปอร์เห็ดเผาะ	227
4-54	บรรยายและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการปลูกเห็ดร่วมกับการปลูกป่า	227
4-55	การใส่เชื้อเห็ดเผาะในกล้าต้นยางนา เหยียง ฯลฯ หลังปลูกต้นไม้อพยพ 3-5 ปีจะพบดอกเห็ดเผาะเกิดบริเวณรากพืช	228
4-56	ขั้นตอนการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่า (เห็ด)	229
4-57	ผลิตภัณฑ์แปรรูป “วนาทิพย์” ซึ่งมีทั้งไข่มดแดง เห็ดเผาะ เห็ดโคน น้ำพริกเห็ด ฯลฯ	230
4-58	สถานีเห็ดระโงกศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	230
4-59	แปลงทดลองวิจัยผลผลิตของป่า เพาะเลี้ยงเห็ดป่าในไม้วงศ์ยางเพื่อขยายผลสู่แปลงเกษตรกร	231
4-60	การเติมเชื้อเห็ดมัยคอร์ไรซาในกล้าไม้วงศ์ยางของศูนย์ฯ และแปลงเกษตรกร	231
4-61	การปลูกผักหวานป่ากับพืชพี่เลี้ยง	231
4-62	การทำเชื้อขยายและเห็ดระโงกในแปลงทดลองวิจัยผลผลิตของป่าของศูนย์	232

ภาพที่		หน้า
	พัฒนาการเกษตรที่สูงๆ	
4-63	การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ (เห็ดนางรม เห็ดนางฟ้า เห็ดขอนขาว) ใน ถุงพลาสติก	232
4-64	การจัดทำฝายชะลอน้ำบริเวณป่าต้นน้ำของกลุ่มอนุรักษ์เครือข่ายแม่แฮ-แม่ เตียน	236
4-65	กิจกรรมสำรวจป่าและทำแนวกันไฟของกลุ่มอนุรักษ์เครือข่ายแม่แฮ-แม่ เตียน	236
4-66	กิจกรรมการติดตามและกำจัดวัชพืชบริเวณโคนต้นกล้าไม้ที่ปลูกบริเวณป่า ต้นน้ำของสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เครือข่ายแม่แฮ-แม่เตียน	237
4-67	กิจกรรมการทำป้ายอนุรักษ์ไปติดบริเวณป่าต้นน้ำของชุมชนสมาชิกกลุ่ม อนุรักษ์เครือข่ายแม่แฮ-แม่เตียน	237
4-68	แผนการดำเนินงานโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนต้นแบบ โครงการหลวงเพื่อให้คนอยู่อาศัยร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน (ปี พ.ศ. 2559)	241
4-69	ประมวลภาพการประชุมเชิงปฏิบัติการ	242

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงให้เป็นต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) ชุมชนป่าเมี่ยง (ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงป่าเมี่ยง) (2) ชุมชนที่ทำนาข้าวเป็นหลัก (ศูนย์ฯ แม่ลำน้อย และ ท่งเริง) และ (3) ชุมชนที่มีฐานจากการปลูกฝิ่น (ศูนย์ฯ แม่แฮ) โดยในปี พ.ศ. 2558 เป็นการทดสอบกิจกรรมตามแผนการพัฒนาชุมชนต้นแบบโครงการหลวงในพื้นที่นำร่องแต่ละแห่ง ประกอบด้วย (1) การศึกษาโครงสร้างของพื้นที่ป่าไม้รอบเขตชุมชน (2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน (3) การศึกษาและพัฒนาแนวทางการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพ และ (4) การศึกษาวิธีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวท้องถิ่นให้บริสุทธิ์และมีคุณภาพ

ผลการศึกษาสรุปดังนี้ (1) โครงสร้างของพื้นที่ป่าไม้รอบเขตชุมชนของพื้นที่นำร่อง 4 แห่ง ประกอบด้วย ป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง (ท่งเริง) ป่าดิบเขา (แม่ลำน้อย และ ป่าเมี่ยง) และ ป่าสนผสมป่าดิบเขา (แม่แฮ) โดยส่วนใหญ่สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์สูง ยกเว้นพื้นที่ศูนย์ฯ แม่แฮ มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง (2) ฟื้นฟูพืชอาหารและสมุนไพรร่วมกับชุมชน 4 แห่ง รวม 44 ชนิด และ เพาะเลี้ยงเห็ดมาคอร์ไรซา 3 ชนิด (เห็ดแดง ดับเต่า เห็ดซาง) ร่วมกับป่าธรรมชาติ ในพื้นที่ศูนย์ฯ ป่าเมี่ยง (3) มีแนวทางในการใช้ประโยชน์จากวัสดุในท้องถิ่น 2 รูปแบบ คือ การจัดการขยะในครัวเรือน และ การใช้ประโยชน์จากเศษเหลือทางการเกษตร เช่น การทำก้อนเชื้อเห็ด การทำปุ๋ยหมัก และ ก๊าซชีวภาพ จากกระบวนการแปรรูปกาแฟ (4) เกษตรกรใน 3 พื้นที่ จำนวน 8 ราย ให้การยอมรับวิธีการคัดพันธุ์ข้าวบริสุทธิ์โดยการปลูกข้าวต้นเดียว เนื่องจากให้ผลผลิตไม่แตกต่างจากวิธีการปลูกแบบดั้งเดิมของเกษตรกร (ปีเพาะ: 800-951 กก./ไร่ สันป่าตอง 1: 640 กก./ไร่ ข้าวเหลือง: 430-834 กก./ไร่) แต่สามารถลดปริมาณการใช้เมล็ดพันธุ์ลง อย่างไรก็ตามปริมาณผลผลิตขึ้นอยู่กับ การดูแลของเกษตรกร

คำสำคัญ ชุมชนต้นแบบโครงการหลวง การพัฒนาอย่างยั่งยืน สภาพภูมิสังคม ป่าเมี่ยง นาข้าว ฝิ่น

Abstract

This research aims to study for the appropriate geosocial based sustainable development of 3 Royal Project Models comprised of Assam tea community (Pa Mieng), Rice growing community (Mae La Noi and Thung Reong) and Opium eliminated community (Mae Hae). By the year 2015, the four research activities were conducted in each pilot areas included (1) Study of the structure of the forest surrounding the community; buffer zone, (2) Study of the conservation and restoration of local biodiversity for community food bank, (3) Study on cyclic used of natural resources in local community; zero wasted, and (4) Study of method to improve local rice yield by pure line selection

The results are summarised as followed (1) The deciduous forest and dry evergreen forest were found in Thung Reong where as hill evergreen forest was found in Mae La Noi and Pa Mieng, and mixed hill evergreen-coniferous forest was found in Mae Hae (2) The forty-four plant species were restored for local food bank in 4 communities. The three species of mycorrhizal mushroom were also cultivated in Pa Mieng area (3) The two guidelines of zero wasted manangement were household waste and the use of agricultural waste such as mushroom cultivated material, compost and biogas from coffe processing (4) Single rice seed planting technique was adopted by 8 farmers in 3 areas due to quite similar yield comparing to their own practices.

Keywords: Royal project model, Sustainable development, Geosocial, Assam tea, Paddy rice, Opium eliminated